

Renten som verktøy for norsk økonomi

Foredrag av sentralbanksjef Svein Gjedrem, Stavanger Jern- og Metall, Stavanger 3. november 2000

Jeg er glad for anledningen til å snakke om Norges Banks oppgaver i den økonomiske politikken. Norges Bank har i år satt opp renten med til sammen 1½ prosentpoeng, og jeg skal begrunne hvorfor det var riktig. Jeg vil også utdype hvilke sterke krefter som settes i sving hvis renten holdes for lav. Dette er krefter som altfor lett glemmes. Det er ikke slik at lave renter og litt mer inflasjon gir oss arbeidsplasser og økonomisk vekst. Resultatet er snarere usikkerhet og ustabilitet. Lavrentepolitikken - som var del av den økonomiske politikken i Norge helt fram til midten av 1980-tallet - ble ansett å være viktig for inntektsfordelingen. Den feilet og bidro til økt ulikhet. Det beste bidraget Norges Bank kan gi til sysselsettingen, til den økonomiske veksten, til velferden og til en god utvikling i inntektsfordelingen, er å sette renten slik at den stabiliserer verdiutviklingen på den norske kronen. Det er i samsvar med det mandatet de politiske myndighetene har gitt banken.

Norges Banks oppgave i den økonomiske politikken

Norges Banks oppgaver er fastsatt i loven om Norges Bank. Loven har også gitt kompetanse til å fastsette virkemidlene i pengepolitikken til Norges Banks hovedstyre. I forskriften om den norske kronens kursordning - valutakursforskriften - har regjeringen fastsatt hva pengepolitikken skal styres mot. Valutakursforskriften sier at pengepolitikken skal rettes inn mot stabilitet i kronens verdi mot europeiske valutaer. Norges Bank har definert europeiske valutaer som euro. I kursforskriften er det tatt høyde for at kronkursen kan bli liggende utenfor sitt vanlige leie. Ved vesentlige endringer i valutakursen skal Norges Bank innrette virkemidlene med sikte på at kursen etter hvert bringes tilbake til et utgangslie, som er 8,23-8,39 kroner per euro. Ordet "vesentlig" er ikke definert som et tall. Vi har tolket det dithen at kronen har endret seg vesentlig dersom det er risiko for at utviklingen blir selvforsterkende. Jeg skal komme tilbake til dette.

Norges Bank har ikke virkemidler til å finstyre valutakursen. Kronkursen vil derfor variere fra dag til dag og fra uke til uke. Kronen flyter. Norges Bank setter renten med sikte på å oppfylle de grunnleggende forutsetningene for stabilitet i kronens verdi: Pris- og kostnadsveksten må over tid ikke være høyere enn stigningen de sikter mot i eurolandene. Samtidig må vi unngå at pengepolitikken i seg selv bidrar til at vi får nedgangstider og fallende priser.

Hovedmålet for pengepolitikken i eurolandene er å opprettholde prisstabilitet. Den europeiske sentralbanken har definert prisstabilitet som en prisstigning på 2 prosent eller lavere.

Inflasjonen i Norge kan ikke ligge over inflasjonen i euro-området år etter år uten at det får virkninger for kursutviklingen mellom kroner og euro. Dersom pris- og kostnadsveksten blir liggende for høyt, vil kronen før eller senere svekke seg i forhold til euro.

Generelt er det viktig å være oppmerksom på at landene rundt oss er langt mer bevisst på å rette inn virkemidlene mot lav inflasjon enn det de var for inntil 15 år siden. Dette er også tydeliggjort gjennom lover og den rolle institusjoner er gitt. Det er derfor mindre sannsynlig at landene rundt oss vil innrette seg slik at de får høy inflasjon. Vi har ingenting å vinne på å skille oss ut i forhold til andre land med en særnorsk inflasjon.

På 1970- og 80-tallet var renten satt lavt, og den var politisk bestemt. Pris- og kostnadsveksten var gjennomgående høyere enn i de landene vi handler med. Kronens internasjonale verdi ble flere ganger nedskrevet for å rette opp de negative virkningene av høy pris- og lønnsvekst på industriens konkurransevne. Den gjennomsnittlige prisstigningen fra 1973 til 1987 var nesten ti prosent - dobbelt så høy som stigningstakten i Tyskland. Verdien av den norske kronen i forhold til tyske mark ble neste halvert fra 1973 til 1987. Vi betalte rundt 2 kroner for en mark i 1973 og nærmere 4 kroner i 1987. Siden 1987 har kronen stort sett holdt uendret kurs mot tyske mark. I denne perioden har prisveksten i Norge ikke vært høyere enn den tyske.

På kort sikt kan pengepolitikken gjennom lav rente stimulere aktiviteten i økonomien. Men når økonomien arbeider for fullt, gir lave renter mer inflasjon - ikke økt produksjon og flere jobber. Og dersom renten systematisk settes slik at det blir inflasjon, vil lønnstakerne, forbrukerne, bedriftene og finansmarkedene etter hvert gjennomskue det. De vil etter beste evne ta hensyn til at prisene stiger når de legger planer og tar beslutninger om kjøp og salg og om nye investeringer. Partene i arbeidslivet vil ta inn over seg utsiktene til høyere prisstigning når de forhandler om lønningene. Slik vil inflasjon skape mer inflasjon. Resultatet blir større usikkerhet for dem som må ta økonomiske valg.

Inflasjon er i virkeligheten rein gift i en markedsøkonomi som vår. Den tilslører verdien av varer og tjenester og gir vilkårlig omfordeling av inntekt og formue. Med høy og varierende inflasjon er det vanskelig å avgjøre om prisoppgang på for eksempel en bolig betyr at boligen reelt sett er blitt mer verdt eller om prisøkningen hovedsakelig skyldes at pengene er blitt mindre verdt. Når usikkerheten blir stor, tar boligeiere og boligkjøpere oftere gale beslutninger. Usikkerhet koster. Långivere vil gardere seg med høye risikopremier på lån som bedrifter og folk i etableringsfasen får svi for. For bedriftene vil det dessuten være vanskelig å beregne om en investering er lønnsom og de vil oftere bomme i sine investeringsbeslutninger. Mange valg vil bli tatt på feil grunnlag. Feilinvesteringer er sløsing med samfunnets ressurser. Verdien av offentlige bevilgninger til viktige formål blir spist opp av høy lønns- og prisvekst. Det blir også utilsiktede skatteskjerpelser på ulike inntektsnivåer fordi skatteyttere kommer opp i høyere skattetrinn. Kommer utviklingen ut av kontroll, blir økonomien ustabil. Sterke svingninger i den økonomiske aktiviteten koster enda mer. Det er ikke mulig å skape varig vekst i sysselsetting og produksjon ved stadig å tilføre mer penger i samfunnet. Verdien skapes av realressursene, det vil si av arbeidskraften, av maskinene og bygningene, av infrastrukturen og naturressursene. Penger er et hjelpemiddel som skal få det økonomiske livet til å fungere. Derfor må det være orden i landets pengevesen.

Samtidig må vi passe på at renten ikke settes for høyt. Dette er akkurat like viktig. For høy rente kan svekke bedriftene og arbeidsplassene og redusere verdien av boliger og eiendommer, slik at det blir nedgangstider med deflasjon. Noen ganger er det riktig å heve

renten mens andre ganger er det riktig å senke renten. Renten er ikke et mål i seg selv, men et virkemiddel for å nå målene.

Den økonomiske historien viser at høy inflasjon ikke gir flere jobber eller lavere ledighet, og at den dyrtid som er resultatet av høy inflasjon blir avløst av nedgangstider. Virkelig høy inflasjon er i Norge et krigsfenomen og et 1970- og 80-tallsfenomen. I etterkant av periodene med høy inflasjon fikk vi store tap i form av langvarig høy arbeidsledighet, bankkriser og finansiell ustabilitet. På 1990-tallet har inflasjonen vært lav. Aldri har sysselsettingen vokst sterkere. Lønnstilleggene målt i kroner var lavere enn på 1980-tallet, men den lave prisveksten ga likevel lønnsinntakene bedre kjøpekraft enn i tiåret før. Høye kronetillegg er til liten glede om prisene på varer og tjenester blir tilsvarende dyrere.

Den økonomiske situasjonen og gjennomføringen av pengepolitikken

Norsk økonomi hadde en lang oppgangsperiode bak seg da den ble avbrutt av en pause i veksten sommeren 1998. Vekstpauzen ble utløst av uro i internasjonale valutamarkeder, blant annet som følge av krisen i mange asiatiske land. Asia-krisen ga lav internasjonal etterspørsel, lav oljepris og svak prisutvikling for andre norske eksportvarer. I tillegg til virkningene av særnorsk kostnadsvekst etter lønnsoppgjøret i 1998, stod vi foran store omstillinger innenfor viktige deler av industrien.

Norges Bank vurderte risikoen for et sterkt tilbakeslag som relativt stor. Samtidig så pris- og kostnadsveksten ut til å komme ned mot den stigningen eurolandene sikter mot. Norges Bank reduserte derfor renten.

I løpet av ni måneder ble renten satt ned 5 ganger med i alt 2½ prosentpoeng. Det bidro til å stabilisere norsk økonomi og derfor også kronen.

De internasjonale konjunktorene snudde uventet raskt. De asiatiske landene klarte å hente seg opp av krisen raskere enn det de fleste hadde ventet. Oljeprisen økte kraftig. Sammen med blant annet rentenedgangen bidro dette til fornyet optimisme blant norske bedrifter og husholdninger. Den økonomiske statistikken vi etter hvert fikk, viste klar oppgang i forbruk og produksjon. Pilene pekte igjen oppover. Den vekstpauzen vi varslet for snart to år siden, var over allerede i fjor sommer. Fra sommeren 1999 har det igjen vært vekst i norsk økonomi.

Det private forbruket har vokst kraftig gjennom det siste året. Veksten i offentlig forbruk - blant annet i kommunene - har også vært høy. Utlånsveksten er høy både til bedrifter og til husholdninger. Boligprisene har kommet opp på et svært høyt nivå. Nivået er nå reelt sett, det vil si korrigert for den alminnelige prisstigningen ellers, nærmere 10 prosent høyere enn da boligprisene var på sitt høyeste på 1980-tallet.

Sysselsettingen har økt kraftig. Det er i dag 250 000 tusen personer flere i arbeid enn i 1993. Da var 6 prosent av arbeidsstyrken arbeidsledige. I dag er ledigheten rundt 3 prosent av arbeidsstyrken. Nærmere 80 prosent av alle personer i arbeidsfør alder er sysselsatt. Det er bare Island og Sveits som har større andel av befolkningen i arbeid.

Flere arbeidstidsreformer og økt bruk av uføre- og syketrygd reduserer tilgangen på arbeidskraft. Det er trolig en komplisert rekke av årsaker bak utviklingen i bruken av trygdeordninger. I store deler av norsk økonomi er det mangel på arbeidskraft. Det har aldri vært registrert flere ledige stillinger. Særlig innenfor helsevesenet, skoleverket og byggebransjen er det mange ubesatte stillinger. Det er ikke nok sykepleiere, lærere, rørleggere eller snekkere. Så langt har situasjonen til en viss grad blitt avhjulpet av at mange svensker og finner har arbeidet i Norge. Økte muligheter for jobb i hjemlandet fører nå til at svenskene og finnene reiser hjem.

Mangelen på arbeidskraft kan være en årsak til at lønnskostnadsnivået nå ser ut til å øke 10 prosentenheter mer i Norge enn i et gjennomsnitt av andre land over perioden 1997-2001. Dette har ført til økte kostnader for næringslivet. Økte kostnader vil svekke lønnsomheten særlig i bedrifter som konkurrerer internasjonalt.

Selv om det er mangel på arbeidskraft i norsk økonomi sett under ett, er situasjonen annerledes i deler av landet. Mange industribedrifter sliter. Gjennom det siste året har det blitt færre sysselsatte i industrien. Etter mange år med store utbyggingsoppgaver i Nordsjøen har oljeinvesteringene falt fra et ekstraordinært høyt nivå. Vi kan ikke regne med like stor investeringsaktivitet i oljesektoren i årene framover som det har vært. Det krever omstillinger i verkstedindustrien. Det har vært store forventninger til at norsk verkstedindustri kunne omstille seg til eksport. Forventningene er vel hittil ikke blitt innfridd.

Økningen i renten slår kraftig ut for grupper preget av jobbusikkerhet. Men det at deler av industrien for tiden sliter, har ikke vært til hinder for at lønnskostnadsveksten har blitt markert høyere enn blant våre handelspartnere. Ser vi en ny tendens - mon - hvor situasjonen i industrien betyr mindre for den samlede lønnsutviklingen?

Prisveksten har tiltatt de seneste månedene og var 3,5 prosent i september. Det er høyere enn det eurolandene sikter mot. Renten i Norge er i dag om lag 2½ prosentpoeng høyere enn i eurolandene. Det har blant annet sammenheng med at inflasjonen i Norge er 1 prosentpoeng over inflasjonen i eurolandene. Samtidig er kostnadsveksten i Norge vesentlig høyere. Høyere pris- og kostnadsvekst i Norge enn i eurolandene avspeiler forskjeller i den økonomiske situasjonen.

Mange europeiske land har slitt med vedvarende høy arbeidsledighet og svak økonomisk vekst. I eurolandene er arbeidsledigheten i gjennomsnitt rundt 9 prosent. For å bedre den økonomiske situasjonen har det vært riktig å holde et lavt rentenivå i Europa. I Norge er ledigheten rundt 3 prosent, og det har lenge vært gode tider. Da er det riktig med en høyere rente.

Internasjonalt har rentene steget det siste året. Siden i fjor sommer har den amerikanske sentralbanken satt opp renten med 1,75 prosentenheter til 6,50 prosent. Rentene i Canada, Storbritannia, Australia og New Zealand er også økt og ligger om lag på dette nivået. Siden november i fjor har den europeiske sentralbanken ESB økt renten med 2,25 prosentenheter til 4,75 prosent. En tilsvarende utvikling har det vært i rentene i Danmark og Sveits. Sverige har et noe lavere rentenivå. Renteøkningene ute har sammenheng med oppgangstider og risiko for økt inflasjon. Den internasjonale renteoppgangen har betydning for rentesettingen i Norge. Høyere rente i andre land gjør det mer fordelaktig å plassere midler i utlandet. Det vil

i så fall svekke kronen. Den sterkere økonomiske veksten i andre land betyr også høyere etterspørsel etter norske varer og tjenester.

Kronens internasjonale verdi har vært relativt svak over en lengre periode, selv om den har styrket seg noe helt nylig. I dag koster en amerikanske dollar over ni kroner, mens den kostet under 8 kroner for ett år siden. Svekkelsen mot andre valutaer er mindre. Kronen har styrket seg i verdi mot euroen, men det skyldes alene at euroen er usedvanlig svak for tiden. Vi må ta høyde for at euroen i framtida kan komme til å styrke seg. Det kan - slik de internasjonale valutamarkedene fungerer - skje brått og kraftig eller det kan skje mer gradvis. Som et gjennomsnitt i forhold til andre valutaer er ikke kronen sterk. Tvert imot, i gjennomsnitt er verdien av kronen lavere nå enn ved siste årsskiftet. Vi kan derfor ikke si at kronekursen har endret seg vesentlig.

Svak krone gir høyere priser på varer og tjenester vi kjøper fra utlandet og medvirker til at prisstigningen blir høyere i Norge enn i andre land.

Det er kombinasjonen av sterkt press i norsk økonomi, med vedvarende mangel på arbeidskraft i mange sektorer og en særnorsk kostnadsstigning, høyere renter ute og en svak krone over en lengre tidsperiode som har gjort det riktig for Norges Bank å øke rentene med 1½ prosentpoeng siden mars i år til 7 prosent. Utviklingen kunne ellers føre til at en høyere prisstigning fikk feste, og til at kronens stilling ville svekkes.

Anslagene i den siste inflasjonsrapporten fra Norges Bank tyder på at pris- og kostnadsveksten i Norge etter hvert vil avta og komme ned mot det nivå eurolandene sikter mot. Den tilpasning av renten som var nødvendig ut fra de analysene banken bygger på, er dermed gjennomført. Vi har derfor sagt at tendensen i den økonomiske utviklingen og risikobildet slik vi nå ser det, gjør det like sannsynlig at neste endring i renten vil være en reduksjon som at det blir en økning.

Lavrentepolitikk: Veien å gå?

Gjennom store deler av 1970-tallet og første halvdel av 1980-tallet var renten regulert politisk. Rentenivået ble satt lavt. Med høy inflasjon og store skattefradrag på renteutgifter var det fordelaktig med store lån. I 1980 var inflasjonen 10 prosent. Et lån på 100 000 kroner som ble tatt opp i januar 1980, var i virkeligheten verdt bare 90 000 kroner ved utgangen av året. Inflasjonen hadde redusert den reelle verdien av lånet med 10 000 kroner. Samtidig var lånerenten rundt 10 prosent. Låntakeren måtte betale 10 000 kroner i renteutgifter på dette lånet. Regnestykket gikk akkurat opp: Verdifallet på gjelden tilsvarte akkurat låntakerens renteutgifter. Å låne penger var gratis. Realrenten var null. I tillegg fikk en fullt fradrag i skattbar inntekt for renteutgifter. Justert for skatt tjente dermed låntakeren penger på å ta opp lån. Realrenten etter skatt var negativ.

Et tilsvarende regnestykke kan vi sette opp for dem som hadde penger i banken. Når realrenten etter skatt var negativ, var det tapsbringende å ha penger i banken. Det motiverte ikke til sparing, men til lånefinansiert forbruk.

Fram til 1984 ble tilgangen på kreditt, eller penger, bestemt gjennom ulike typer reguleringer. Bankene kunne ikke innfri alle lånesøknadene, og det stod lange køer av låntakere i bankene. Utviklingen i finansmarkedene gjorde stadig vanskeligere å holde utlånsveksten under kontroll. Omgåelsene var mange, og det utviklet seg et stort, uregulert marked - det såkalte gråmarkedet. Reguleringene ble mindre effektive og til slutt lagt til side. Renten - som er prisen på å låne penger - ble fortsatt holdt kunstig lav. Folk tok opp store lån til bolig, bil og andre forbruksvarer. Kredittveksten ble svært høy.

Den sterke låneveksten førte til rask vekst i den samlede etterspørselen i økonomien. I 1984 og 1985 ble veksten i det private forbruket så sterk at den kunne kalles en boom. Bolig- og eiendomsprisene steg til nye høyder. Investeringsiveren i næringslivet var stor. Samtidig ga høy oljepris og store oljeinntekter opphav til sterk utgiftsvekst over offentlige budsjetter. Vi fikk jappetid og bobleøkonomi.

I Norge sprakk boblen i andre halvdel av 1980-tallet. Det er vanskelig å peke på en enkelt hendelse som utløste omslaget. En oppblåst økonomi, med sterk forgjeldning av bedrifter og husholdninger, er svært sårbar.

Det var blant annet en for lav rente som utløste de sterke kreftene i lånemarkedet. Gjeldsoptakene ble urealistiske høye. De store lånene til husholdninger og bedrifter ble gitt på feil grunnlag. I bolig- og eiendomsmarkedet ble prisene drevet opp til kunstig høye nivåer. Prissignalene forledet både låntakere og långivere. Boliger og eiendommer ble kjøpt på feil grunnlag og under rammebetingelser som ikke kunne vedvare. Når forholdene før eller senere normaliseres, blir omstillingen svært hard og vanskelig både for långivere og låntakere. Vi fikk bankkrise og gjeldsofre.

Den økonomiske nedgangen som fulgte, ble den kraftigste siden mellomkrigstiden. Antallet registrert ledige personer og personer på arbeidsmarkedstiltak steg fra rundt 2 prosent av arbeidsstyrken i 1987 til nærmere 9 prosent av arbeidsstyrken i 1993. Å rette opp skadene på norsk økonomi tok lang tid. "Jappetiden" kostet mange bedrifter og husholdninger dyrt.

Renten og fordeling

En grunn til at vi holdt for lenge på lavrentepolitikken, var en utbredt forestilling om at lav rente ga mer rettferdig fordeling. Men - som utviklingen skulle vise - var dette en feilslått linje. Lavrentepolitikken bidro til økt ulikhet.

Folk påvirkes forskjellig av en renteendring. De som har store lån, må bruke mer av inntekten sin til å betale gjeldsrenter når renten øker. Statistikken viser at jo mer folk tjener, jo høyere lån har de. Derfor øker renteutgiftene mest for dem som har høy inntekt når renten settes opp. Ser vi de økte renteutgiftene i forhold til inntekten, er virkningen nokså lik for alle inntektsgrupper. Personer i de høyeste inntektsgruppene har imidlertid relativt mer sparemidler. De får derfor også større renteinntekter når renten settes opp.

Unge har ofte store bolig- og studielån. Lånene nedbetales gjennom den yrkesaktive perioden. De fleste sparer for alderdommen. En øyeblikkelig virkning av økt rente vil være at

den inntekt som er til disposisjon for forbruk, reduseres for folk i etableringsfasen. Pensjonistene får mer til løpende konsum og sparing.

Dette gir likevel et ufullstendig bilde av fordelingsvirkningene av en aktiv rentepolitikk. Renten går både opp og ned. For eksempel svingte Norges Banks renter fra 12 prosent i 1992 til 3½ prosent i 1997. En typisk rente for sikre boliglån var oppe i 14-15 prosent på begynnelsen av 1990-tallet og nede på 5 prosent på det laveste i 1997. Nå er den om lag 8½ prosent. De gruppene som kortsiktig taper på at renten settes opp, får gevinst når renten settes ned.

Låntakere kan i dag gardere seg mot svingninger i renten. Etter hvert er markedene for fastrentelån blitt godt utviklet - i hvert fall for lån med binding av renten i tre til fem år. Ved å binde renten kan låntakere sikre seg mer påregnelige utgifter på sine lån.

Sett over en lengre periode er fordelingsvirkningene av renten helt annerledes. Holdes renten for lav, vil prisstigningen i samfunnet etter hvert tilta. Det uthuler verdien av innskudd og lån. Samtidig vil kunstig lav rente i seg selv som nevnt føre til oppgang i bolig- og eiendomsprisene, i børskurser og i prisene på andre formuesobjekter. Det medfører omfordeling i favør av dem som allerede er godt posisjonert. De unge vil oppleve at inngangsbilletten til boligmarkedet blir dyrere. Perioder med høy prisstigning avløses gjerne av økonomiske nedgangstider. Utviklingen kan i verste fall bli slik at den kan liknes med en boble som brister.

Hvem som taper og hvem som vinner på slik ustabilitet er vilkårlig. Noen vil sko seg; mange som oppnår gevinst i gode tider, vil kanskje også sikre seg og trekke seg ut av utsatte posisjoner i tide. Andre - som ikke i samme grad bruker tid og krefter på slike aktiviteter eller som er uheldige - blir tapere. Den økonomiske nedgangen og arbeidsledigheten vil først og fremst ramme de delene av arbeidsstyrken som har lavest utdanning og som minst evner omstilling. Da får vi virkelig negative fordelingsvirkninger. Norge har erfaringer for dette fra 1970-årene og fra bobleøkonomien på 1980-tallet. Mange andre industriland har liknende erfaringer de siste 20 årene.

Generelt er det farlig å undervurdere hvor raskt lånemarkeder, bolig- og eiendomsmarkeder og pris- og lønnsveksten kan ta av når prisen på lån settes for lavt - og hvor sterk nedgangen kan bli dersom renten settes for høyt. Vi skal ikke styre kreditten og bolig- og eiendomsprisene med renten. Men hvis renten settes slik at den bidrar til lav prisstigning - og dermed til stabil valutakurs - vil grunnlaget for slike svingninger i markedene svekkes. Det er også det beste bidraget Norges Bank kan gi til en god utvikling i inntekts- og formuesfordelingen. Samtidig er det viktig å understreke at fordelingsvirkningene av den samlede økonomiske politikken kan bli bedre dersom finanspolitikken bidrar til å stabilisere utviklingen i norsk økonomi. Det kan gi grunnlag for en mer stabil rente enn ellers. Men fordelingsvirkningene avhenger da selvsagt av hvordan finanspolitikken innrettes.

Samspillet i økonomisk politikk - pengepolitikkenes rolle

Norsk økonomi er sårbar for brå skift i verdensøkonomien. Den store oljesektoren forsterker det. For hver dollar oljeprisen øker, stiger verdien av landets samlede produksjon med

nesten 1 prosent. Og vise versa. I løpet av to år er oljeprisen tredoblet. Vi vet fra tidligere at oljeprisen brått kan falle igjen.

Vi kan ikke skjerme oss fullt ut mot "sjokk" fra omverdenen, men vi kan dempe virkningene slik at vår økonomiske utvikling på sikt blir best mulig. Den økonomiske politikken kan skape grunnlag for stabil økonomisk vekst gjennom et vellykket samspill mellom de ulike elementene i politikken; det vil si mellom finanspolitikken, pengepolitikken, systemet for inntektsoppgjørene og andre tiltak for å bedre økonomiens virkemåte.

Finanspolitikken, det vil si utviklingen i statens utgifter og i skatter og avgifter, har i Norge hatt en viktig rolle i å stabilisere etterspørsel og produksjon. Gjennom oljefondet skjermer den fastlandsøkonomien fra virkningene av svingninger i oljeprisen. Utviklingen i produksjon og etterspørsel har betydning for pris- og kostnadsutviklingen. Finanspolitikken er derfor viktig for Norges Banks rentesetting. Samtidig vil endringer i rente og valutakurs på kort sikt påvirke den realøkonomiske utviklingen.

Oljen gir store og varierende inntekter til staten. Da kan en lett miste holdepunktet for hvordan statens utgifter og skatter og avgifter skal fastsettes fra år til år. Dersom en lar budsjettets utgifter svinge i takt med oljeprisen, vil vi få brå skift og ustabilitet i norsk økonomi. Da er det fare for at endringer i oljeprisen raskt smitter over på forventningene om framtidig lønns- og prisstigning, på valutakurs og på langsiktige renter. I dette tilfellet vil det være svært krevende å sikre pengenes verdi. De kortsiktige rentene vil måtte endres hyppig og kraftig, og de langsiktige rentene vil øke fordi det er større risiko forbundet med plasseringer i norske kroner. Skal vi få en stabil økonomisk utvikling, er det derfor viktig at de årlige budsjettene er forankret i en langsiktig strategi som tar god høyde for at oljeinntektene kan svinge fra år til år. Det er en fordel om statsbudsjettet i tillegg kan brukes for å motvirke svingninger i etterspørsel og produksjon. Det har også vært en politisk vurdering at en aktiv finanspolitikk gir det beste grunnlaget for en god utvikling i fordelingen av inntekt og formue. Blant annet kan Regjeringen og Stortinget da bidra til å dempe utslagene i rentenivået, slik at yngre familier får jevnere utvikling i boligutgiftene.

Dersom finanspolitikken brukes til å jevne ut svingningene i etterspørselen og produksjonen, vil den samtidig bidra til stabilitet i kronekursen og i næringslivets konkurransevilkår.

Norge er et ganske rikt land. Vi har kunnet prioritere at arbeidstakere jobber færre timer i et normalårsverk enn i mange andre land. Vi er rike dels på grunn av oljen. Men den rikdommen har ikke gitt oss mer arbeidskraft. Oljerikdommen kan gjøre lite - i hvert fall på kort sikt - med mangelen på sykepleiere, leger, lærere, snekkere eller rørleggere. Dersom vi ønsker å ha flere i helsevesenet og skoleverket, flere til å bygge veier og utbedre skolebygg trenger vi villige arbeidshender som kan utføre akkurat disse jobbene. Men det er nettopp denne type arbeidskraft vi mangler. For å få mer av den, må det bli mindre arbeidskraft i andre virksomheter. Lønningene vil gå opp når bedriftene forsøker å lokke til seg arbeidskraft. Det blir en kamp om realressursene. Bedriftene vil overby hverandre ved høyere lønninger, enten for å holde på den arbeidskraft de har eller for å tiltrekke seg ny arbeidskraft. En bedrift som får sterk økning i kostnadene, vil oppleve at lønnsomheten svekkes og den taper i konkurransen med bedrifter fra andre land. En slik lønnskamp vil etter noen tid svekke grunnlaget for den konkurranseutsatte sektoren. En slik utvikling, med

overføring av arbeidskraft fra den konkurranseutsatte delen av norsk økonomi til den skjermede delen, fikk vi på 1970-tallet. Da falt industrisysselsettingen kraftig.

På 1990-tallet steg sysselsettingen i industrien igjen. Industriens andel av samlet sysselsetting ble opprettholdt i dette tiåret med kraftig vekst i samlet sysselsetting. Fra 1992 til 1998 steg antallet med 40 000 personer, fra 280 tusen til 320 tusen. Antall sysselsatte i industrien er nå igjen raskt på vei ned under 300 tusen. Mange ser på industrien som en solnedgangssektor. Det tror jeg er feil. Industri er så mangt. Utvikling av verkstedindustrien i Norge har krevet høy kompetanse. I Sverige og Finland er viktige deler av industrien i stor grad kunnskapsbasert. Veksten i verdiskapingen i industrien er i disse landene svært sterk.

Vi så at industrien vant på 1990-tallet, etter en sammenhengende nedbyggingsperiode fra midten av 1970-tallet. En viktig forklaring på oppgangen i industrien på 1990-tallet var at konkurranseevnen ble bedret. Samtidig ble veksten i de offentlige utgiftene gjennomgående holdt lavere enn veksten ellers i økonomien. Arbeidskraft ble derfor kanalisert til næringslivet.

At vi nå opplever en ny runde med svekkelse av industrien er dels en følge av fall i oljeinvesteringene, men det henger også sammen med kostnadsveksten. Offentlige utgifter vokser også nå raskere enn økonomien ellers.

Nedbyggingen av industrien vil fortsette om ikke forholdene blir lagt til rette for konkurranseutsatt virksomhet, slik som på 1990-tallet. Det er en risiko for at vi gjør oss for avhengige av oljesektoren og de inntekter den gir.

Avslutning

La meg avslutte og prøve å oppsummere.

Målet for pengepolitikken er stabilitet i kronens verdi mot euro. For å nå dette målet må pris- og kostnadsveksten over tid ikke være høyere enn det de sikter mot i eurolandene. En slik nominell stabilitet er det beste bidraget pengepolitikken kan gi til god fordeling, til sysselsettingen, til den økonomiske veksten og til velferden. Det sterke presset i norsk økonomi og en særnorsk kostnadsstigning har, sammen med økte renter ute og en svak krone over en lengre periode, gjort det riktig for Norges Bank å øke renten med 1½ prosentpoeng i år.

Den industrien dere representerer, er inne i en omstillingsfase etter en periode hvor investeringsaktiviteten i Nordsjøen har vært rekordhøy. Oljeinvesteringene er på vei mot et mer normalt nivå og oppdragsmengden til verftene avtar. Samtidig har kostnadsveksten i Norge vært klart høyere enn i våre konkurrentland over flere år. Sysselsettingen i industrien er på vei ned.

Økt bruk av oljeinntektene og lave renter vil ikke bøte på det. Tvert i mot vil mer bruk av oljepenger i dagens situasjon være ugunstig for industri som konkurrerer internasjonalt. En for lav rente vil kunne lede til ustabilitet i økonomien hvor kraftig oppgangstid blir avløst av nedgangstid, slik vi erfarte på 1980-tallet. En slik utvikling er ingen tjent med.